

1. Inleiding

Van 11 tot en met 14 oktober 2019 namen drie leden van de vaste delegatie in de NAVO Parlementaire Assemblée (NAVO PA) deel aan de jaarvergadering van deze organisatie in het Queen Elizabeth II Centre in Londen, Verenigd Koninkrijk. Het betrof de Tweede Kamerleden **Koopmans** (VVD, delegatieleider) en **Diks** (GL) en het Eerste Kamerlid **Arbouw** (VVD). De sessie vond plaats daags na het begin van de Turkse «Operatie Vredesbron» in Syrië, die mede werd ingegeven door het besluit van de Amerikaanse president Trump om de Amerikaanse troepen uit Syrië terug te trekken. Deze situatie liep tijdens de sessie als een rode draad door veel debatten heen en leidde tot veel vragen aan de Turkse delegatie. Een tweede thema dat domineerde in de discussies was de staat van de trans-Atlantische band, mede met het oog op de NAVO-bijeenkomst van staatshoofden en regeringsleiders in Londen op 3 en 4 december. Naast de interventies van de Kamerleden zorgde het optreden van de oud-Commandant der Strijdkrachten, Tom Middendorp, voor een Nederlandse tintje in de sessie. Hij sprak over de impact van klimaatverandering op de internationale veiligheid in de wetenschapscommissie van de Assemblée. In diezelfde commissie werd de heer Koopmans tot vicevoorzitter gekozen.

Tijdens haar verblijf in Londen werd de delegatie hartelijk ontvangen door de plaatsvervangend ambassadeur voor Nederland in het Verenigd Koninkrijk, mevrouw Schwachofer, die een informatieve briefing verzorgde over de laatste ontwikkelingen rond de Brexit. Na afloop van de zitting bracht de delegatie op 14 oktober een kort bezoek aan het Britse Lagerhuis om een deel van het plenaire debat bij te wonen over de eerder die dag gehouden troonrede van Koningin Elizabeth. Dit debat is vergelijkbaar met de Algemene Politieke Beschouwingen in het Nederlandse parlement.

2. Standing Committee

De heer Koopmans nam deel aan de vergadering van het bestuur van de NAVO PA, het «Standing Committee», waar alle delegatieleiders zitting in hebben. Naast de gebruikelijke bespreking van het werkprogramma van

de Assemblee voor het komende jaar, stond een grondige wijziging van het reglement van orde van de organisatie op de agenda. Deze reglementsherziening, voorbereid door de Britse Lord Campbell, was al meerdere keren in conceptvorm besproken, voordat deze op 13 oktober in Londen definitief werd vastgesteld. Naast een algemene actualisering van het reglement, is een belangrijke vernieuwing dat niet-herkozen parlementariërs niet langer tijdelijk kunnen aanblijven in een bestuursfunctie in de assemblee. Zij dienen na het verlopen van hun parlementaire mandaat thuis nu ook direct vervangen te worden in een eventuele bestuursfunctie in de NAVO PA. Voorts werd er gesproken over de ratificatie van het toetredingsprotocol voor Noord-Macedonië tot de NAVO. Nog niet alle parlementen, waaronder het Nederlandse, hebben de ratificatieprocedure doorlopen. Daardoor zal het naar verwachting niet lukken om de toetreding af te ronden voor de NAVO-top van 3 en 4 december. Het Standing Committee stemde tot slot in met de begroting en contributie-verdeling voor 2020.

3. Plenaire zitting

De secretaris-generaal van de NAVO, Jens Stoltenberg, voerde zijn gebruikelijke debat met de Assemblee. In zijn inleidende woorden stond hij stil bij het zeventigjarig jubileum van het bondgenootschap, de «meest succesvolle alliantie in de geschiedenis», zoals hij het noemde. Hij refereerde daarbij aan het eerste begin van de NAVO, die toen nog haar hoofdkwartier in Londen had. Wat er ook zou veranderen aan de relatie van het Verenigd Koninkrijk met de EU, de heer Stoltenberg wist zeker dat het Britse commitment aan de NAVO onveranderd zou blijven. De secretaris-generaal belichtte drie uitdagingen voor het bondgenootschap van vandaag de dag: Afghanistan, wapenbeheersing en verstorende nieuwe technologieën. Ten aanzien van Afghanistan merkte hij op dat de NAVO zich verplicht voelt om ervoor te waken dat Afghanistan ooit weer een veilig gebied wordt voor internationale terroristen. De NAVO steunde de recente vredesbesprekingen met de Taliban, maar de Taliban bleek niet bereid tot compromissen en escaleerde het geweld. Een eventueel toekomstig vredesbestand zou volgens de heer Stoltenberg dan ook alleen kunnen werken als geloofwaardige garanties werden ingebouwd. Ten aanzien van wapenbeheersing sprak de NAVO-topman over de beëindiging van het INF-verdrag door de Verenigde Staten. Alle lidstaten hadden deze beslissing gesteund, zei hij, omdat geen enkel verdrag effectief is, als het maar door één land wordt gerespecteerd. De NAVO heeft geen intentie om nieuwe op land gestationeerde kernraketten in Europa te plaatsen en is niet uit op een nieuwe wapenwedloop. De NAVO staat open voor een constructieve dialoog met Rusland en blijft zich inzetten voor een effectieve wapenbeheersing, ontwapening en non-proliferatie. Tegelijkertijd wil de NAVO haar burgers kunnen blijven beschermen. Tot slot benoemde de heer Stoltenberg innovatie en technologische verandering als de derde grote uitdaging. Hij noemde concreet kunstmatige intelligentie, autonome wapensystemen, «big data» en biotechnologie. De afschrikwekkende en verdedigende capaciteit van de NAVO is altijd gebaseerd geweest op de mogelijkheid om een technologische voorsprong te houden. China bedreigt die voorsprong als het gaat om kunstmatige intelligentie. Hoe bevordert je effectieve wapenbeheersing als het er niet langer toe doet om raketkoppen te tellen, maar wel om algoritmes te meten? De NAVO moet dan ook een goed antwoord bieden op nieuwe en verstorende technologieën, zei de secretaris-generaal. Ten aanzien van de afspraak om 2% van het eigen Bruto Nationaal Product te besteden aan defensie-uitgaven zei de heer Stoltenberg dat steeds meer lidstaten deze nakwamen. Defensie-uitgaven van de lidstaten gaan omhoog en steeds meer NAVO-landen zijn in staat om hun steentje bij te dragen aan het bondgenootschap.

Tot slot besprak hij de actuele situatie in Syrië, waar Turkije enkele dagen daarvoor was binnengevallen. De heer Stoltenberg had op 11 oktober nog topperleg met president Erdogan gevoerd en maakte zich grote zorgen over de situatie. Hij vond dat Turkije legitieme veiligheidszorgen had. Geen enkele lidstaat heeft meer te lijden gehad van terroristische aanslagen, van de instabiliteit, het geweld en de onrust in het Midden-Oosten en van de vluchtelingenstromen uit Syrië. Tegelijkertijd riep hij Turkije op om beheersing in acht te nemen en haar acties te coördineren met andere bondgenoten, zodat de winst die geboekt is in de strijd tegen Da'esh, niet verloren gaat.

De heer Koopmans sprak de NAVO-topman rechtstreeks aan op zijn eigen verantwoordelijkheid. De Turkse invasie in Syrië veroorzaakte veel ellende en onzekerheid en maakte het mogelijk dat terroristen weer voet aan de grond krijgen. Wat zou de NAVO kunnen doen om tegenwicht te bieden aan de acties van president Erdogan in Syrië? Zou de NAVO bijvoorbeeld steun en middelen kunnen blokkeren voor de Turkse strijdkrachten? De heer Stoltenberg antwoordde dat hij erg bezorgd was over toenemende spanningen en menselijk leed als gevolg van de Turkse operatie. De strijd tegen Da'esh in Syrië is gezamenlijk door alle bondgenoten gevoerd en de resultaten die daarbij behaald zijn, zouden niet op het spel moeten worden gezet. Tegelijkertijd moet daarbij begrepen worden dat Turkije een belangrijke rol in die strijd heeft gespeeld. Turkse bases en infrastructuur zijn door alle bondgenoten gebruikt in de strijd tegen Da'esh. Da'esh is nog niet geheel verslagen en de heer Stoltenberg was bezorgd dat deze terroristische organisatie weer de kop op zou steken als de gevangenen vrij zouden komen als gevolg van de strijd in Noord-Syrië. De Britse parlementariër Madeleine Moon, president van de NAVO Assemblee, sprak ook over de actuele situatie in Noord-Syrië. Zij benoemde de Turkse zorgen over terroristische dreigingen vanuit die regio. Maar andere lidstaten vreesden ook dat de Turkse operatie tot verdere instabiliteit in het Midden-Oosten zou kunnen leiden. Het was dan ook beter geweest als er voorafgaand aan de militaire actie consultaties in het kader van artikel 4 van het NAVO-verdrag hadden plaatsgevonden, omdat het gaat over zaken als territoriale integriteit, politieke onafhankelijkheid en veiligheid. Deze consultatie zou alsnog zo snel mogelijk moeten plaatsvinden, meende president Moon. Verder stond zij stil bij het zeventigjarig jubileum van de NAVO. Zij sprak haar zorg erover uit dat in de publieke opinie in de lidstaten te weinig kennis is van de rol die de NAVO speelt in het verdedigen van de eigen vrede en veiligheid. De recente verstoringen van de internationale veiligheid als gevolg van Russisch agressief gedrag en de opkomst van Da'esh hebben het bondgenootschap genoodzaakt haar slagkracht te verbeteren en de defensieuitgaven van de lidstaten te verhogen. De Assemblee met name heeft zich daarbij sterk solidair betoond met Georgië en Oekraïne, landen waarvan een deel van het grondgebied illegaal door Rusland wordt bezet. Zo hield de Assemblee haar Voorjaarszitting in 2017 in Tbilisi en zal de Voorjaarszitting van 2020 in Kiëv plaatsvinden. President Moon had het betwiste grensgebied in Georgië onlangs nog weer bezocht en was van plan dat op korte termijn ook in Oost-Oekraïne te doen. Het gaat in dit conflict niet alleen om schending van het internationaal recht, maar vooral ook om schending van mensenrechten, benadrukte zij. Voorts vestigde zij de aandacht op het uitgebreide partnersnetwerk van de Assemblee in Noord-Afrika, het Midden-Oosten en Centraal-Azië. Op de sessie waren vertegenwoordigers aanwezig van het Pan-Afrikaanse parlement, Afghanistan, Irak en de Parlementaire Assemblee van de Middellandse Zee. Deze contacten passen in de kerntaak van de NAVO PA als instrument voor parlementaire diplomatie en internationale dialoog. Tijdens de plenaire vergadering werd mevrouw Moon herkozen voor een tweede termijn als president van de Assemblee voor een periode van een jaar.

Aan het einde van de plenaire vergadering werd gestemd over zes resoluties¹, die in de verschillende commissies behandeld waren. Mevrouw Diks stemde daarbij tegen een resolutie die steun gaf aan het standpunt van de NAVO na de beëindiging van het INF-verdrag, waarin onder meer sterke steun werd uitgesproken voor de beslissing van de Verenigde Staten om zich uit het verdrag terug te trekken. De leden Arbouw en Koopmans stemden tegen een resolutie over de veiligheidsdreigingen uit Afrika, omdat daarin werd opgeroepen te overwegen om het Partnerschap voor Vrede programma van de NAVO uit te breiden tot Afrikaanse landen in de sub-Sahara. Vervolgens stemde de hele Nederlandse delegatie tegen een amendement van de Italiaanse parlementariër Luca Frusone op een resolutie waarmee het commitment aan de basisprincipes en waarden van de NAVO werd bevestigd. De heer Frusone stelde voor om een oproep aan de lidstaten te schrappen om de democratische waarden van de Euro-Atlantische gemeenschap op een meer pro-actieve manier te beschermen, maar hij kreeg hiervoor geen steun van een meerderheid van de Assemblée. Bij alle overige stemmingen over de resoluties stemden de Nederlandse delegatieleden voor. Tijdens de plenaire vergadering werd afscheid genomen van de secretaris-generaal van de Assemblée, David Hobbs, die met pensioen gaat. Het Standing Committee heeft in 2018 mevrouw Ruxandra Popa als zijn opvolger benoemd.

4. Commissierapporten

De vijf vakcommissies van de Assemblée bespraken in totaal vijftien rapporten². Deze rapporten waren in een eerste ronde al besproken tijdens de *Spring Session* in Bratislava in mei 2019:

- *NATO @ 70: Reaffirming the Alliance's Values* (civiele commissie, rapporteur Ulla Schmidt, Duitsland)
- *Ukraine: Five Years after the Revolution of Dignity* (civiele commissie, rapporteur Jane Cordy, Canada)
- *Border Security* (civiele commissie, rapporteur Lord Jopling, Verenigd Koninkrijk)
- *A New Era for Nuclear Deterrence? Modernisation, Arms Control, and Allied Nuclear Forces* (defensiecommissie, rapporteur Joseph Day, Canada)
- *NATO Exercises – Evolution and Lessons learned* (defensiecommissie, rapporteur Lara Martinho, Portugal)
- *Evolving Security in the North Atlantic* (defensiecommissie, rapporteur Nicholas Soames, Verenigd Koninkrijk)
- *Economics Sanctions as a Tool of Foreign Policy* (economische commissie, rapporteur Christian Tybring-Gjedde, Noorwegen)
- *North American and European Approaches to Digital Markets and Cyber Security* (economische commissie, rapporteur Jean-Marie Bockel, Frankrijk)
- *The Republic of North Macedonia: Political Change, NATO Accession and Economic Transition* (economische commissie, rapporteur Ausrine Armonaitė, Litouwen)
- *Security and Stability in Africa – Challenges and Opportunities for NATO* (politieke commissie, rapporteur Julio Miranda Calha, Portugal)
- *NATO-Russia Relations – a Snapshot* (politieke commissie, rapporteur Miro Kovac, Kroatië)
- *NATO @ 70: Why the Alliance Remains Indispensable* (politieke commissie, rapporteur Gerald E. Connolly, Verenigde Staten)

¹ Deze resoluties zijn hier te vinden: <https://www.nato-pa.int/content/adopted-resolutions-london-2019>.

² De rapporten zijn integraal te vinden op: <https://www.nato-pa.int/document/2019-list-revised-draft-reports-130-sesa-19-b>.

- *NATO in the Cyber Age: Strengthening Security & Defence, Stabilising Deterrence* (wetenschapscommissie, rapporteur Susan Davis, Verenigde Staten)
- *Artificial Intelligence: Implications for NATO's Armed Forces* (wetenschapscommissie, rapporteur Matej Tonin, Slovenië)
- *NATO Anti-Submarine Warfare: Rebuilding Capability, Preparing for the Future* (wetenschapscommissie, rapporteur Leona Alleslev, Canada)

5. Interventies Nederlandse delegatie

In de economische commissie refereerde mevrouw Diks aan de zorgen die in Nederland bestaan over Huawei in relatie tot de uitrol van het 5G-netwerk, ook al had de Kamer recent een motie verworpen om het Chinese bedrijf uit te sluiten van het netwerk. Zij deed dat in een debat over het rapport inzake de Noord-Amerikaanse en Europese benadering van toegang tot digitale markten en cybersecurity. Zij wees erop dat de Kamer wel een motie had aangenomen inzake het gebruik van *dual use* technologie, een optie die wellicht ook kan bijdragen aan een betere Europese *cyber security*.

In dezelfde commissie sprak mevrouw Diks zich ook uit over de actuele Turkse operatie in Syrië, die volgens haar in strijd was met de waarden en uitgangspunten van de NAVO. Zij had hier graag een resolutie over ingediend in de Assemblee, maar reglementair was dit helaas niet mogelijk. Deze interventie leidde tot een kort debat met de Turkse delegatie, die stelde dat de militaire actie nodig was om op te treden tegen terroristen van de PKK. Mevrouw Diks veroordeelde het gebruik van deze term als het ging om Koerden, waarna de Turkse delegatie erop wees dat alle NAVO-lidstaten de PKK als een terroristische organisatie bestempeld hadden.

Hoewel hij uiteraard niet optrad namens of als lid van de Nederlandse delegatie in de Assemblee gaf een presentatie van oud-Commandant der Strijdkrachten, Tom Middendorp, een Nederlands tintje aan de vergadering van de wetenschapscommissie. In zijn functie als voorzitter van de *International Military Council on Climate and Security* sprak hij over klimaatverandering als een *game changer* in de internationale veiligheid. Klimaatverandering is een zaak van nationale veiligheid, was zijn stelling, waarbij hij tal van voorbeelden gaf van de gevolgen die klimaatverandering heeft voor militaire planning en crisis- en rampenbestrijding. Hij riep de verzamelde parlementariërs op om te werken aan grotere bewustwording in beleidskringen van de manier waarop klimaatverandering en defensie met elkaar verbonden zijn.

6. Verkiezingen

De heer Koopmans werd tijdens deze sessie gekozen tot ondervoorzitter van de wetenschapscommissie van de NAVO PA. Hij is daarmee de enige en hoogste vertegenwoordiger van de Nederlandse delegatie in het bestuur van de Assemblee. Madeleine Moon werd, zoals eerder vermeld, herkozen als president.

De voorzitter van de delegatie,
Koopmans

De griffier van de delegatie,
Westerhoff